

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑ ΚΟΖΑΝΙΤΟΥ

Μια ανάσα η ζωή

Θεσσαλονίκη - Μικρασία - Ιεροσόλυμα

ΚΕΔΡΟΣ

Το μυθιστόρημα είναι προϊόν μυθοπλασίας.

Κωνσταντία Κοζανίτου: *Μια ανάσα η ζωή*

ISBN 978-960-04-5123-8

Επιμέλεια-Διόρθωση: Βάσω Παπαχρήστου
Ηλεκτρονική σελιδοποίηση-διόρθωση: Νικολέττα Δουλάμη

© *Κωνσταντία Κοζανίτου, 2020*

© *Εκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 2020*

Κέδρος Εκδοτική Α.Ε.

Γ. Γενναδίου 3

Αθήνα 106 78

τηλ. 210 38 09 712-14 • φαξ 210 33 02 655

www.kedros.gr • facebook.com/kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

*Αφιερωμένο στον μονάκριβο γιο μου Γιώργο
για να γνωρίσει τις ρίζες του*

[Απόσπασμα από το ημερολόγιό μου, 31 Μαρτίου 1941]

...Δεν ήταν η πρώτη φορά για τους γονείς μου η ξενιτιά· τον Ιανουάριο του 1923, με την υπογραφή της συνθήκης για την ανταλλαγή των πληθυσμών ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία, επέλεξαν να αφήσουν το χωριό τους στην επαρχία Σαράντα Εκκλησιές της Ανατολικής Θράκης, στην Ευρωπαϊκή Τουρκία, και να εγκατασταθούν στη Δυτική Θράκη, στην Ελλάδα.

Έντεκα παιδιά έφερε στη ζωή η γιαγιά Αθανασία, η πρεσβύτερα, αλλά στη νέα πατρίδα, τους Τοξότες, έφτασαν ζωντανά τα επτά, πέντε αγόρια και δύο κορίτσια. Έζησε χίλια μύρια γεγονότα η γιαγιά, πολέμους, σφαγές, αρπαγές, καταπατήσεις εδαφών, περιουσιών, με αποκορύφωμα τη ρωσοτουρκική σύρραξη του 1877. Από επιφανή οικογένεια, εγκατέλειψε τα πλούτη της και παντρεύτηκε νεότατη, σύμφωνα με τα έθιμα των καιρών. Ο πατέρας μου, Παναγιώτης Παπαδόπουλος, γεννήθηκε το 1897 στις Σοφίδες, στην επαρχία Αδριανούπολης, πιο συγκεκριμένα, στη Μητρόπολη Βιζύης της Ανατολικής Θράκης. Ο πατέρας του και παππούς μου ήταν παπάς και ο προπάππος μου κατής. Ο πατέρας μου, περίπου το 1920, έκλεψε τη δεκαεννιάχρονη μητέρα μου, Χρυσάνθη Βιβικίδου,

από το χωριό της, το Σκεπαστό της επαρχίας Σαράντια Εκκλησιές της Ανατολικής Ρωμυλίας. Οι γονείς της αντέδρασαν στην αρχή, ήταν περιζήτητη νύφη η μοσχοθυγατέρα τους. Σαν καλοαναθρεμμένη κόρη η μάνα μου, ξεχώριζε για το άσπρο της δέρμα και τους τρόπους της. Αρχόντισσα με τα όλα της! Τελικά, όταν έμαθαν ότι ο γαμπρός δεν ήταν κάνας τυχαίος, τον δέχτηκαν. Άσε που περίμεναν κι άλλες τρεις κόρες ανύπαντρες. Οι δυο νέοι παντρεύτηκαν και έζησαν στις Σοφίδες. Ο πατέρας της μητέρας μου, ο Κωνσταντίνος, εμπορευόταν τυροκομικά, κυρίως από τη Βουλγαρία. Με τη συνθήκη των Σεβρών, οι γονείς μου αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το χωριό τους και να μετοικήσουν στους Τοξότες Ξάνθης, στην ελληνική επικράτεια. Κάποιοι άλλοι συγγενείς τους τράβηξαν προς τον Νέο Σκοπό Σερρών για να ζήσουν εκεί. Οι γονείς μου στην αρχή έμειναν στο επάνω χωριό, το επονομαζόμενο «τουρκικό». Στα παιδικά μου χρόνια, εγώ, η Αθανασία Παπαδοπούλου, που γεννήθηκα στις αρχές του 1925, θυμάμαι μια μουσουλμάνα – χανούμισσα τη λέγαμε τότε – να βοηθάει στις δουλειές του σπιτιού. Στο τέλος του 1925 γεννήθηκε ο αδερφός μου, ο Δημήτριος, που τον φωνάζαμε Τάκη, και οκτώ χρόνια αργότερα η αδερφή μας, η Αλεξάνδρα.

Στο μεταξύ, ο πατέρας μου κατάφερε και έχτισε δικό του σπίτι, στο κάτω χωριό. αργότερα, στο ίδιο κτίσμα πρόσθεσε καφενείο, εστιατόριο και ξενοδοχείο, συνεταιρικά με τον αδερφό του τον Θεοδωρή. Διάσημοι έμποροι και πολιτευτές της εποχής ακούμπησαν το κεφάλι τους στα πονπουλένια μαξιλάρια του ξενοδοχείου. Και, αν ήταν τυχεροί, συμμετείχαν στα

τρικούβεργτα γλέντια που γίνονταν στις γιορτές, στους γάμους, στις γουρνοχαρές. Κλαρίνα και ζουρνάδες κρατούσαν τον ρυθμό, ενώ το κρασί και τα ψητά γέμιζαν τα τραπέζια. Μαζί με τις καρέκλες, μόλις άναβε το κέφι, τα τραβούσαν στην άκρη και έπιαναν τον χορό. Όλο το χωριό μαζενόταν και χαιρόταν μέχρι πρωίας. Εκεί έπαιναν και τις αποφάσεις τους για ό,τι αφορούσε την επιβίωση, την εκπαίδευση και τη διοίκηση του τόπου. Μοιραία, όλα αυτά έγιναν ανάμνηση τον Απρίλιο του 1941. Ας όψεται ο πόλεμος! Με τους Ιταλούς, τους Γερμανούς και την παραχώρηση της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης στους συμμάχους τους, τους Βούλγαρους.

Ο πατέρας μου, ο μεγαλύτερος της οικογένειας Παπαδοπούλου, είχε πολλά χρόνια διαφορά με τη μικρότερη αδερφή του τη Μαρίκα. Όλα τα αδέρφια παντρεύτηκαν και έφτιαξαν οικογένειες με νοικοκυριά και περιουσίες. Δεν ήξεραν, όμως, σχεδόν τίποτε από χωράφια και καπνά. Η καπνοκαλλιέργεια ήταν ο εθνικός πλούτος της Ελλάδας για πολλά χρόνια και το έδαφος της περιοχής ήταν από τα πλέον κατάλληλα.

Με εφόδιο το επιχειρηματικό τους δαιμόνιο, ο Πάνος και ο Θεόδωρής εκμεταλλεύτηκαν τον σταθμό του τρένου, που ουσιαστικά εξυπηρετούσε την πόλη της Ξάνθης. Οι ταξιδιώτες που χρειάζονταν κατάλυμα διανυκτέρευαν στους Τοξότες, το χωριό τους. Τα δυο αδέρφια άδραξαν την ευκαιρία και το έφτιαξαν για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, κυρίως στους εμπόρους που διέσχιζαν τη χώρα. Ο άλλος αδερφός, ο Γιάννης, είχε ανοίξει μπακάλικο και ικανοποιούσε τις ανάγκες χωριού και περικόρων σε εδώδιμα και αποικιακά. Έναν χρό-

νο πριν είχε επεκτείνει τη δραστηριότητά του μέχρι και την πόλη της Ξάνθης. Τα άλλα δύο μικρότερα αγόρια, ο Πέτρος και Χρήστος, βοηθούσαν τους μεγαλύτερους, ενώ τα κορίτσια έμεναν στο σπίτι κι ετοιμάζαν τις προίκες τους, όπως συνηθιζόταν τότε. Πρώτη παντρεύτηκε η μεγαλύτερη, η Ματώ, με ένα καλό παλικάρι που ασχολούνταν με το εμπόριο. Τελευταία, η μικρότερη και η πιο τυχερή, όπως έλεγαν, αφού ο γαμπρός ήταν δημόσιος υπάλληλος, με πενιχρό αλλά σταθερό εισόδημα. Αυξάνονταν και πληθύνονταν τα μέλη της φάμιλιας. Μπήκαν και καινούργια ονόματα στο σόι με τις νύφες και τους γαμπρούς. Τα παιδιά γέννησαν εγγόνια. Σύμφωνα με το έθιμο, βαφτίστηκαν πέντε αγόρια με το όνομα Δημήτριος, του παππού, και αντίστοιχα κορίτσια με αυτό της γιαγιάς.

Το ταξίδι

Δεν είχε βγει ακόμη ο ήλιος όταν ξεκινήσαμε, τα αδέρφια με τις οικογένειες και τα υποζύγια τους, με προορισμό την Καβάλα. Πριν από τρεις μέρες το αποφασίσαμε. Ψηφίσαμε όλοι. Άντρες, γυναίκες κι εγώ, η μεγαλύτερη απόγονος. Γνώμες και απόψεις αντιπαρατάχθηκαν πολλές φορές, ο έντονος προβληματισμός αναμετρήθηκε με την αβεβαιότητα της κατάστασης.

«Δεν υπάρχει χρόνος, πρέπει να πάρουμε μια απόφαση. Δεν έχουμε πολλές λύσεις, φεύγουμε ή μένουμε, όλοι μαζί ή κανένας», είπε ο πατέρας.

«Μα τι λες; Παρατάμε τις περιουσίες μας και ξεκινάμε απ' την αρχή; Δεν είμαστε πια παιδιά, έχουμε οικογένειες και κουτσούβελα, πώς θα τα καταφέρουμε, πού θα πάμε στο άγνωστο χωρίς δουλειά; Να βγούμε στα νησιά; Στη Μυτιλήνη; Στη Θάσο; Κι εκεί τι θα κάνουμε;» ρώτησε ο Γιάννης.

«Αν είμαστε ενωμένοι, θα βρούμε τρόπους να επιβιώσουμε. Τα κατάφεραν οι γονείς μας, το αίμα μας, όταν βρέθηκαν κι αυτοί ξένοι, πρόσφυγες και κατατρεγμένοι,

χωρίς τίποτα. Δούλεψαν, πολέμησαν, ίδρωσαν, μάτωσαν κι έφτιαξαν βιος. Ο άνθρωπος, ειδικά ο Έλληνας, κρύβει αστείρευτες ψυχικές δυνάμεις, έχει κουράγιο τεράστιο και ο Θεός μαζί του. Τα προβλήματα και τα εμπόδια τον τρέφουν, τον πεισιμώνουν, τον θεριεύουν. Θα μας βοηθήσουν κι οι γυναίκες μας. Δες τη Χρυσάνθη, όλη μέρα ασταμάτητη, πότε στα μαγαζιά πότε στο σπίτι, θαύμασε τη Διαμάντω, χρυσά τα χέρια της, με τα υφαντά της από τη μια και τον μπαξέ της από την άλλη. Σας το λέω, το ορκίζομαι στο χώμα που πατάω. Πες κι εσύ, μητέρα, διάλεξε προορισμό», απάντησε ο Πάνος και αγκάλιασε τη γιαγιά Αθανασία.

Ο κύβος ερρίφθη. Τελικά κυριάρχησε η πρόταση των δύο μεγαλύτερων αδερφών. Η θάλασσα και τα νησιά του Αιγαίου ήταν η μόνη εναλλακτική. Ταξιδεύαμε ώρες πολλές, σταματούσαμε, είτε για τις βιολογικές μας ανάγκες είτε για να αλλάζουμε θέσεις με κείνους που ακολουθούσαν πεζή, δεν χωρούσαν όλοι πάνω στο κάρο, αλλά και για να φάμε δυο μπουκιές. Ψωμί, ελιές, λίγο τυρί και σταφίδες. Η διαδρομή δεν ήταν εύκολη. Ο δρόμος κακοτράχαλος, γεμάτος λακκούβες, μας ανάγκαζε κάθε τόσο να σταματάμε για να τραβήξουμε στην άκρη πεσμένα κλαδιά δέντρων και πέτρες που εξαγρίωναν τα ζώα. Στύλωναν τα πόδια, χλιμίντριζαν, κι εμείς κοντεύαμε να βγάλουμε τα σωθικά μας από τα απότομα σταματήματα και ξεκινήματα.

Ευτυχώς υπήρχε η γιαγιά Αθανασία να κατευνάζει την γκρίνια μας. Ο παππούς, ο ιερέας Δημήτριος, είχε εκδη-

μήσει εις Κύριον πριν από λίγο καιρό κι από τότε είχε την έννοια της ο Παναγιώτης, ο μεγαλύτερος γιος της. Όλα τα εγγόνια τη λατρεύαμε, μας μάζευε γύρω της σαν κλώσα και μας διηγούνταν ιστορίες, αναμνήσεις, περιπέτειες από την παλιά πατρίδα, τις Σοφίδες της Ανατολικής Θράκης.

«Γιαγιά Αθανασία, θα μας πεις πάλι για τότε που ο θείος Πάνος έπεσε στο ποτάμι για να γλιτώσει από ένα αρκουδάκι που χάθηκε και ξαφνικά εμφανίστηκε μια μεγάλη αρκούδα, προφανώς η μαμά του...»

«Μη ζαλίζετε τη γιαγιά με τις παλαβομάρες σας, άντε να κοιμηθείτε, πέρασε η ώρα», μουρμούρισε η μάνα και μας αγριοκοίταξε.

«Άσε τα παιδιά, νύφη, βαριούνται κι αυτά, τι να κάνουν σ' αυτή την ερημιά που σταματήσαμε να ξαποστάσουμε», μας δικαιολόγησε η γιαγιά και ξεκίνησε την ιστορία.

Η γιαγιά, το συναισθηματικό κέντρο της οικογένειας, με το αποστεωμένο πρόσωπο, γλυκύτατο μέσα στο μαύρο της μαντίλι, όταν μας χαμογελούσε, στα γαλάζια μάτια της νομίζαμε πως βλέπαμε τον ουρανό ολάνοιχτο, με τους αγγέλους μαζί.

«Λοιπόν, όταν ο Πάνος ήταν οκτώ χρονών παιδάκι, ξεχάστηκε και...»

Δεν καταλάβαμε πότε μας ανέβασαν στο κάρο και μας πήρε ο ύπνος με τα παραμύθια, όταν σε ένα τράνταγμα και με το χέρι της μάνας να μας πιάνει με δύναμη, ξυπνήσαμε απότομα. Είχαμε φτάσει στη Χρυσούπολη. Πέρασαμε τη νύχτα σ' ένα φιλικό σπίτι και το πρωί μας φίλε-

ψαν ψωμί με βούτυρο. Δεν είχαμε λόγια να εκφράσουμε το πώς νιώθαμε που βρισκόμασταν ασφαλείς, επιτέλους, σε έναν ζεστό χώρο. Ευγνωμοσύνη και συγκίνηση μπλέχτηκαν, όταν σμίξαμε με την οικογένεια του θείου Γιάννη, που ήρθε από το καινούργιο σπίτι του στη Ξάνθη. Η επαγγελματική του δραστηριότητα είχε επεκταθεί τόσο πολύ που αναγκάστηκε να μετακομίσει στην πόλη· κρίμα που οι άνθρωποι δεν πρόλαβαν να το χαρούν. Κατέφθασαν όλοι μαζί, με το νοικοκυριό τους φορτωμένο πάνω σε ένα τρίτροχο όχημα. Η καρότσα έγινε το παιχνίδι μας για κάμποση ώρα, κρυβόμασταν μέσα, σκαρφαλώναμε πάνω, την τσουλούσαμε, μέχρι που μας περιμάζεψε η γιαγιά και μας γλίτωσε από βέβαιο καταχέρισμα.

Εκείνη τη νύχτα, από την υπερένταση, δεν μπορούσα να κοιμηθώ. Οι διηγήσεις της γιαγιάς διέγειραν την περιέργειά μου. Την περίμενα να τελειώσει την προσευχή της και κούρνιασα δίπλα της. Μου μίλησε για τα παλιά, τότε που ήταν νεαρή κοπέλα, για το πώς αναγκάστηκε να παντρευτεί για να γλιτώσει από έναν μπέη που την κυνηγούσε. Ο άντρας της, ο ιερέας και παππούς μου, ήταν άψογος σύζυγος και πατέρας. Μεγάλωσαν έντεκα παιδιά. Πάλεψαν πολύ για όλα και υπέμειναν πολλά, ιδιαίτερα ο παππούς που, ως χριστιανός παπάς ανάμεσα σε μουσουλμάνους, έπρεπε να φέρεται με σύνεση και να κρατάει τις ισορροπίες.

«Ζήσαμε φρικτά γεγονότα, Αθανασία μου. Κάθε μέρα συμπλοκές, κάθε στιγμή αγωνία για το αύριο, αν θα κα-

ταφέρεις να μείνεις ζωντανός ή θα βρεθείς νεκρός. Στον πόλεμο δεν υπάρχει λογική. Είδα κόσμο να πεθαίνει, κορίτσια να βιάζονται βάνουσα, γλώσσες να κόβονται, θυμάμαι ακόμα και το παιδομάζωμα, όταν ήμουν μικρή. Τα αγόρια τα έντυναν με κοριτσιόστικα ρούχα για να ξεγελούν τους Τούρκους. Πέρασαμε όμως και αδερφωμένα χρόνια κι αυτά θέλω μόνο να θυμάμαι».

Μου έδειξε παλιές φωτογραφίες και την τρέλανα στις ερωτήσεις:

«Πού, τι, ποιος;»

«Εδώ είμαστε στην παλιά πατρίδα, στις Σοφίδες, Αθηνασία. Δίπλα μου ο πατέρας σου στην αγκαλιά του παππού σου. Δες ομορφιά γύρω μας! Πλούσιος τόπος, γεμάτος νερά, γη καρπερή, χρώματα, ευωδιές», περιέγραφε η γιαγιά και το χαρτί από μόνο του ζωγράφιζε, ζωντάνευε τον κήπο του σπιτικού της.

«Κι αυτό το κορίτσι με τη φράντζα και το βελούδινο φόρεμα, γιαγιά;»

«Κορίτσι μου, εσύ είσαι με τη Χρυσάνθη. Η μάνα σου είναι πανέμορφη μέσα στο παλτό της και με την ασημένια τσάντα της. Το καπέλο της ήταν ειδική παραγγελία απ' την Κομοτηνή».

Το ταξίδι ξανάρχιζε ξημερώματα. Η υπόλοιπη διαδρομή αποδείχθηκε χειρότερη, ο καιρός χάλασε, οι δροσιές της άνοιξης, σε συνδυασμό με τον συννεφιασμένο ουρανό πάνω απ' τα κεφάλια μας, έφεραν πάχνη. Ριγούσαν τα κορμιά, η μυρωδιά της επερχόμενης μπόρας έμπαινε στις

μύτες, η ατμόσφαιρα πάγωνε, μεγάλωνε την αίσθηση του κρύου που περόνιαζε τα σώματά μας· πρόσθετε κι άλλο βάρος στον ψυχικό μας πόνο. Η κούραση ξεπερνούσε τα όριά μας, ανεβαίναμε στο κάρο εναλλάξ γιατί έπρεπε να ξεκουράζουμε τα ζώα. Η συνειδητοποίηση της φυγής, της εγκατάλειψης του σπιτικού μας μάζ καταρράκωναν. Ξεχνιόμασταν με τις ευχάριστες στιγμές που μας πρόσφεραν τα μικρότερα παιδιά, τα αγγελούδια μας, ο Δημητράκης και το μωρό μας η Φρύνη. Τα παιχνίδια και τα τραγούδια τους ήταν πηγή ανάπαυλας και διασκέδασης.

Επιτέλους, αργά το απόγευμα, φτάσαμε στο λιμάνι της Καβάλας. Σωριαστήκαμε σαν άδεια σακιά, τα πόδια δεν μας βαστούσαν άλλο και τα ζώα έβγαζαν καπνούς από τα ρουθούνια τους. Η θάλασσα απλωνόταν τεράστια μπροστά μας, αφιλόξενη, με θαρρετά θαλασσοπούλια να τσαλαβουτούν στα αφρισμένα κύματα. Η αλμύρα του νερού μας πιτσίλισε, ύγρανε το δέρμα και συνήλθαμε προσωρινά. Όμως, τα στεγνά λαρύγγια και τα άδεια για ώρες στομάχια, διαμαρτύρονταν. Η τσίκνα από τα χταπόδια που λιάζονταν για μέρες και ψήνονταν σε αυτοσχέδιες λαμαρίνες στην παραλία ξεσήκωναν την όσφρηση και επιδείνωναν την ανάγκη μας για τροφή. Δεν τολμούσαμε να μιλήσουμε, να παραδεχτούμε την πείνα μας, υπήρχαν άλλες προτεραιότητες.

Στο πλακόστρωτο καλντερίμι της παραλίας αναμειχθήκαμε σ' ένα πολύβουο πλήθος, ανάκατο με μπόγους, άμαξες και ζωντανά. Δώσαμε πραγματικό αγώνα να κρα-

τηθούμε όλοι μαζί για να μη χαθούμε. Όλο και πύκνωνε ο κόσμος. Μα τι έκαναν όλοι αυτοί, έφευγαν όπως εμείς, και για πού; Και πώς θα ταξιδεύαμε με τόσο δυνατούς αέρηδες;

Ο πατέρας πλησίασε έναν από τους καπετάνιους που περίμεναν στα αραγμένα ψαροκάικα.

«Πού θέλετε να πάτε και πόσοι είστε», άκουσα να τον ρωτάει.

«Είμαστε καμιά σαρανταριά, μαζί με τα παιδιά. Πόσα θέλεις για τη Θάσο;»

Τα χρήματα ήταν υπερβολικά και ανακαλύψαμε στην πορεία ότι άδικα τα στερηθήκαμε. Δεν έμελλε να είμαστε τόσο πολλοί, γιατί μόνο τα τρία μεγαλύτερα αδέρφια με τις φAMILίες τους ήμασταν παρόντες. Τα άλλα τέσσερα αδέρφια, ο Πέτρος, ο Γιάννης, ο Χρήστος και η Μαρίκα δεν μας ακολούθησαν, κάπου θα καθυστέρησαν στον δρόμο και χαθήκαμε. Τοιπήσαμε κάτι πρόχειρο και κλέψαμε λίγο ύπνο, με βάρδιες στα υπόστεγα, με μαξιλάρι τις αποσκευές. Φοβόμασταν τους κλέφτες. Ήταν κοινό μυστικό ότι υπήρχαν κομποδέματα με χρυσά και λεφτά. Κυκλοφορούσαν κάθε λογής ανθρωπομαζέματα. Τα ζώα και το κάρο τα είχαμε πουλήσει σε συγγενείς που άλλαξαν προορισμό κι αποφάσισαν να πάνε στη Νιγρίτα, στις Σέρρες. Περιμέναμε τα αδέρφια μας μέχρι την αυγή. Δεν θέλαμε να βάλουμε το κακό στον νου μας. Κάτι τους εμπόδιζε όμως. Η άγνοια της τύχης τους πρόσθεσε ένταση στην αγωνία μας για το αβέβαιο μέλλον και την προσπάθεια να

προλάβουμε να φύγουμε. Η πιο ψύχραιμη απ' όλους αποδείχθηκε η γιαγιά Αθανασία.

«Αν είναι γραφτό να μην ξαναδώ τα τέσσερα μικρότερα παιδιά μου, ας γίνει το θέλημα του Θεού. Πάνο, Θοδωρή, Ματώ, πάμε να μπούμε στο καϊκι και να προσευχηθούμε να σωθούμε, να μας κρατήσει ο Θεός ζωντανούς και να ξανανταμώσουμε».

Μπουλούκια μπουλούκια έφταναν οι πρόσφυγες στη Σμύρνη, όπως και σε όλα τα παράλια της Μικράς Ασίας, στοιβαγμένοι, εξαντλημένοι, βρώμικοι και πεινασμένοι, ανθρώπινα κουρέλια περίμεναν υπομονετικά την ξένη χώρα να τους φροντίσει. Η αναρχία, η αταξία, η αδυναμία και η αθυμία των υπευθύνων, μαζί και η αδιαφορία, που ήταν έκδηλη στα πρόσωπα και στις κινήσεις τους, να υποδεχτούν προσωρινά τους άμοιρους ταξιδευτές, διέσπειρε το χάος και τον πανικό. Βρισιές, σπρωξίματα, προπηλακισμοί και κοφτές κουβέντες, μόνο στην ντόπια γλώσσα, την τουρκική, αν και οι περισσότεροι ήξεραν κάποιες ελληνικές λέξεις, συνέθεταν το τοπίο της απόγνωσης. Ανάμεσά τους και η οικογένεια του Πάνου Παπαδόπουλου, με τη μάνα, τα αδέρφια, τις γυναίκες και τα παιδιά τους περίμεναν υπομονετικά στη σειρά για να καταγραφούν τα ονόματά τους από τις Αρχές και να τακτοποιηθούν σε καταλύματα. Τα στόματα κλειστά, χωρίς λόγια, τα μάτια τους τα έλεγαν όλα, μιλούσαν από μόνα τους...

Ταλαιπωρημένοι από το πολύωρο ταξίδι, που κάναμε με τα πόδια στο μεγαλύτερο μέρος από το χωριό έως την

Καβάλα, βρεθήκαμε στη συνέχεια στο αμπάρι του ψαροκάικου που είχε επιτάξει ο στρατός· άθλιες οι συνθήκες στο σαπιοκάραβο, χώρος για είκοσι το πολύ άτομα φιλοξένησε κοντά εκατό, στοιβαγμένοι σαν σαρδέλες ο ένας πάνω στην ανάσα του άλλου, με τη μοναδική τουαλέτα πλημμυρισμένη από περιπτώματα, το πάτωμα στο εσωτερικό του σκάφους γεμάτο ακαθαρσίες, λάδια και βρωμόνερα, και το μοναδικό παράθυρο κλειδωμένο.

Όταν φτάσαμε στη Θάσο και βγήκαμε έξω, ρουφήξαμε με δύναμη τον αέρα που εισχώρησε στα πνευμόνια μας και καθάρισε την πρότερη αποπνικτική αηδία. Η καταγίδα όμως μαινόταν, το κατάστρωμα γλιστρούσε από τα νερά, δεν μπορούσαμε να σταθούμε όρθιοι και λίγο έλειψε να μας παρασύρουν τα κύματα και να γίνει το Αιγαίο ο υγρός μας τάφος. Το πλήρωμα αγωνίστηκε να κουμαντάρει το πλοιάριο να πλησιάσει την ακτή, τα ρεύματα αντίθετα το εμπόδιζαν, το έσπρωχναν στα βαθιά, ήταν αδύνατο να προσαράξουμε. Αναγκαστικά συνεχίσαμε για Λήμνο, ακολούθησε η Μυτιλήνη και μετά το Αϊβαλί ή Κυδωνίες, το σημερινό Ayvalik, πόλη της Μικράς Ασίας με ελληνική ιστορία και το μοναδικό απάνεμο λιμάνι, ακριβώς απέναντι από τη Λέσβο, στην επαρχία Μπαλικεσίρ. Μοναδική μας επιλογή επιβίωσης, το τσουβάλιασμα στο αμπάρι. Κάποια μίλια τα διανύσαμε με ψαρόβαρκα που ναυλώσαμε στη Λέσβο, δυο ώρες με τα κουπιά, ενώ το καϊκι παρέμεινε στα ανοιχτά με σβηστή τη μηχανή. Τα καύσιμα μπορεί να μην έφταναν και, καθώς οι νύχτες εί-

χαν ακόμα διάρκεια, προτιμήθηκε αυτή η λύση για να μη γίνουμε εύκολα αντληητοί από το λιμεναρχείο. Δεν είχε σχεδιαστεί έτσι, ο πιθανός τελικός προορισμός ήταν το νησί της Σαπφούς ή του Πυθαγόρα, αλλά ο καπετάνιος προτίμησε να μη ρισκάρει, λόγω κακοκαιρίας, και να αράξει με ασφάλεια το σαπιοκάραβό του στα παράλια της Μικράς Ασίας.

Ήταν σούρουπο όταν βουτήξαμε στη θάλασσα μέχρι τα γόνατα και μουσκεμένοι πατήσαμε χώμα, στην πολύπαθη γη των Ιώνων. Το κεφάλι μου γύριζε ακόμα από το κούνημα, τα τρία μερόνυχτα στη θάλασσα μου φάνηκαν μήνας, όταν φωτεινές ριπές με τύφλωσαν· ένοπλοι στρατιώτες στέκονταν στα δέκα μέτρα παραταγμένοι μπροστά μας με το δάχτυλο στη σκανδάλη, έτοιμοι να μας ρίξουν.

«Υnan, arkadas, Έλληνες, φίλοι», φώναξε ο πατέρας και έβγαλε ένα μαντίλι από την τσέπη του που το ανέμισε σε ένδειξη ειρηνικής πρόθεσης.

Τα όπλα χαλάρωσαν, οι ανάσες ηρέμησαν και, υπό την επιτήρηση των Τούρκων, περπατήσαμε διακόσια περίπου μέτρα και βρεθήκαμε σ' ένα χάνι. Πέσαμε αποκαμωμένοι, ξεροί για ύπνο, από την κακοπέραση και τους κινδύνους που αντιμετώπισαμε, τυχεροί ωστόσο και ζωντανοί. Δεν τα είχαν καταφέρει όλοι. Ένα ζευγάρι ηλικιωμένων με επιβαρυσμένη υγεία δεν άντεξε και άφησε την τελευταία του πνοή μες στο καράβι, λίγες ώρες πριν από την άφιξη, ενώ μια γυναίκα έχασε την ισορροπία της από το ταρακούνημα της βάρκας και την άρπαξαν τα κύματα.